

**ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА СВВ. АРХАНГЕЛІВ МИХАЇЛА
І ГАВРІІЛА В РОШІ: ВІД ДЕРЕВ'ЯНОЇ ЦЕРКВИ (1768)
ДО МУРОВАНОГО ХРАМУ (1900)**

Антоній МОЙСЕЙ,

Буковинський державний медичний університет,
Чернівці (Україна),
antoniiimoisei@bsmu.edu.ua

**THE ORTHODOX CHURCH OF THE STS. ARCHANGELS
MICHAEL AND GABRIEL IN ROSCHA: FROM A WOODEN
CHURCH (1768) TO A MASONRY BUILDING (1900)**

Antoni MOYSEY,

Bukovinian State Medical University, Chernivtsi (Ukraine),
ORCID ID: 0000-0001-5295-2271
RESEARCHER ID S-5261-2016

Antoni Moyssey. The Orthodox Church of the Sts. Archangels Michael and Gabriel in Roscha: from a Wooden Church (1768) to a Masonry Building (1900)

The purpose of the article is to reconstruct the history of the St. Archangels Michael's and Gabriel's Orthodox Church in the suburb of Chernivtsi, in Rosha, during the period of Austrian administration (1774-1918) – from the construction of the first wooden church (1768) to the construction of a new brick church (1900). The research is directed at analyzing sacred continuity, administrative and financial mechanisms of church construction, the role of laypeople in preserving religious identity, as well as studying the material part of Orthodox cult in a multi-confessional urban space. **Relevance of the topic.** The development of Rosha's religious infrastructure represents broader processes of modernization of Orthodox life in the urban suburbs of the Habsburg Empire. Analysis of the local church sphere allows us to understand better the ways in which the community adapted to imperial church policy, denominational competition, and urbanization transformations. The focus is on the functioning of the local church as a center of religious memory, a space for public gatherings, and a bearer of a cultural tradition that survived even after the physical destruction of the temple in the 20th century. The article was written as part of the international research project «REISTORY» (HORIZON-CL2-2023-HERITAGE-01-№ 101132781), dedicated to the study of local memory and cultural heritage. **Scientific novelty.** For the first time, based on a wide source base, a number of archival documents have been introduced into scientific circulation, highlighting the condition of the old wooden church, its inventory, insurance, repairs, and preparation for replacement with a new church. The contents of the estimate and tender documentation for the construction of the church in 1900, with the names of the contractors and the amounts of payments, have been revealed. The personal composition of the clergy and active parishioners is recreated, the circumstances of the repairs of the parish building and the role of patrons in the material support of the parish are described. For the first time, the place of the old church has been localized and its future fate reconstructed based on expeditionary research in 2024-2025, which includes oral and history evidence and the current state of the sacred space. New facts are presented regarding the attempts of the parishioners of Manastyrskia to separate from the Rosha's parish. The functioning of the temple as a center of public action, confessional resistance, and sacred imagination is analyzed. The materials published in this work (including archival documents and photos from field research in 2024-2025) are being introduced into scientific circulation for the first time.

Conclusions. The Orthodox Church in Rosha during the Austrian period became an example of enduring sacred continuity, which was preserved in spite of political changes, economic difficulties, and interdenominational rivalry. From the wooden building of the 18th century to the stone temple of the early 20th century, the church remained not only a religious center, but also an object of local identity. The community managed to preserve its cultural heritage even after the loss of the religious building: through the transfer of ritual objects, ritual redefinition of space, oral memory and symbolic restoration in new conditions. The article confirms the importance of an interdisciplinary approach – combining archival analysis and oral history – for a deeper understanding of the functioning of Orthodox communities at the local level.

Keywords: Chernivtsi, Rosha suburb, Church of Sts. Archangels Michael and Gabriel, wooden church in Rosha (1768).

Вступ. Упродовж австрійського періоду (1774-1918) релігійне життя православної громади передмістя Роша (нині – мікрорайон Чернівців) було важливим маркером локальної ідентичності та соціальної організації. Православна церква на Роші функціонувала не лише як релігійна установа, а й як осередок парафіяльної самоорганізації, культури пам'яті та громадської солідарності. Особливу цінність становить трансформація сакрального простору: від дерев'яного храму 1768 р., зведеного ще в молдавську добу, до кам'яної церкви свв. архангелів Михаїла і Гавриїла, освяченої 1900 р. вже в умовах імперської

церковної політики. Реконструкція цієї історії дає змогу виявити складні механізми співіснування традиційної релігійності та модерної адміністративної системи в багатоконфесійному середовищі передмістя Чернівців.

Дослідження православного життя Роші дозволяє простежити взаємодію локальної ініціативи, державної політики та релігійної практики. У центрі уваги – не лише архітектурні трансформації сакрального простору, а й долі священників, парафіян, меценатів і будівничих. Архівні документи й усноісторичні свідчення дають змогу відтворити

як функціонування церковних інституцій, так і повсякденні переживання мирян, їхню участь у трансформації сакрального ландшафту.

Це дослідження реалізується в межах міждисциплінарного проекту «**RESTORY**» (Грантова програма Європейської Комісії «Горизонт-Європа», **HORIZON-CL2-2023-HERITAGE-01-№ 101132781**), присвяченого реконструкції культурної пам'яті та соціальної ідентичності локальних спільнот шляхом аналізу текстових і усних джерел.

Питання локального церковного життя набуває дедалі більшої **актуальності** в сучасній гуманітаристиці, орієнтованій на мікроісторію, матеріальну культуру та антропологію релігії. Роша – не просто частина Чернівців, а повноцінний культурно-релігійний осередок із власною конфесійною динамікою. Аналіз історії церкви свв. архангелів Михаїла і Гавриїла дозволяє актуалізувати низку ключових проблем: 1) формування локальної ідентичності через сакральну інфраструктуру – православні храми були простором самоорганізації, обрядовості, парафіяльної освіти, благодійності й колективної пам'яті; 2) взаємодія імперської церковної політики з ініціативами громади – через досвід будівництва, адміністративних обмежень і мобілізації ресурсів; 3) релігійна матеріальна спадщина – як втілення уявлень про святість і гідність храму, зафіксованих у кошторисах й інвентарних описах; 4) сакральна спадкоємність – через перенесення фрагментів старого храму, повторне використання об'єктів і символічну присутність минулого в сучасних релігійних уявленнях.

Наукова новизна. Вперше на основі широкої джерельної бази – матеріалів Державного архіву Чернівецької області (ДАЧО), польових історико-етнографічних досліджень (2024-2025), рідкісних публікацій кінця XIX – поч. XX ст. – здійснено комплексну реконструкцію історії православних храмів у Роші. Особливу увагу приділено адміністративним і фінансовим аспектам будівництва нової церкви (1894-1900), соціальному статусу духовенства, парафіяльним конфліктам та символічній трансформації церковного майна. Введено в обіг нові імена фундаторів, архітекторів, парафіян; досліджено питання спадкоємності на рівні об'єктів і практик. Вперше також залучено документи та дані щодо спроби відокремлення частини вірян Манастириської парафії від Рошської (1878-1914).

Джерельна база та історіографія. У процесі дослідження опрацьовано значний масив архівних матеріалів із фондів Державного архіву Чернівецької області:

Фонд № 1 «Окружне управління Буковини, м. Чернівці»: *справа № 1440* «Донесення окружних комісарів про доходи православних церков громад Терблешти, Рош, Коровія (1804)» (Ф. 1, Оп. 1, Спр. 1440, 19 арк.);

Фонд № 3 «Крайове управління Буковини»: *справа № 4123* «Про стягнення з священника передмістя м. Чернівців Рош, Володимира Васіловича, надмірно виплаченого жалування (1862-1869)» (Ф. 3, Оп. 2, Спр. 4123, 58 арк.); *№ 12318* «Кореспонденція з Чернівецьким магістратом і церковним приходом Роша стосовно страхування церкви та приходського будинку від пожежі (1881-1895)» (Ф. 3, Оп. 2, Спр. 12318, 52 арк.); *№ 13430* «Листування з Чернівецьким магістратом та православною консисторією Буковини щодо придбання земельної ділянки для будівництва православної церкви в передмісті м. Чернівців Роша та стягнення з прихожан внесків на її будівництво (1885-1890)» (Ф. 3, Оп. 2, Спр. 13430, 129 арк.); *№ 15457* «Кореспонденція з православною консисторією Буковини та Чернівецьким магістратом про проведення ремонту парафіяльного будинку в приході Роша (1892-1893)» (Ф. 3, Оп. 2, Спр. 15457, 33 арк.); *№ 16210* «Кошторисна документація, протокол, ситуаційні плани та фінансовий звіт, пов'язані з будівництвом православної церкви в передмісті м. Чернівці Роша (1894-1896)» (Ф. 3, Оп. 2, Спр. 16210, 159 арк.); *№ 16212* «Кошторис, акти та листування щодо будівництва і проведення ремонтних робіт у церквах м. Сучава, м. Сторожинець та в передмісті м. Чернівці Роша (1894-1899)» (Ф. 3, Оп. 2, Спр. 16212, 159 арк.); *№ 1228* «Кошториси, відомості та листування з технічним департаментом щодо спорудження шосейної дороги Роша – Глиниця (1862-1865)» (Ф. 3, Оп. 4, Спр. 1228, 135 арк.); *№ 2642* «Про розбір прохань мешканців православного віросповідання передмістя Чернівців Манастириська про відділення їх від церковного приходу передмістя Рош та приєднання їх до православного приходу Чернівців (1878-1914)» (Ф. 3, Оп. 4, Спр. 2642, 224 арк.).

Важливим доповненням до архівного корпусу стали **усні свідчення мешканців, зафіксовані під час польових історико-етнографічних досліджень 2024-2025 рр.** у мікрорайоні Роша. Особливу цінність становлять інтерв'ю з представниками локального духовенства, які зберігають пам'ять про тяглість релігійного життя у спільноті. Серед них – **Юліан Черкез**, який у 1998-2023 рр. виконував обов'язки церковного кантора, та протоієрей-мітрофор **Іоан Блага**, настоятель православної церкви святих архангелів Михаїла і Гавриїла з 2002 р.

Джерельна база дослідження охоплює низку репрезентативних публікацій, як-от: праці православних священників **Дімітрія Дана**, автора історичного дослідження «*Стара церква на Роші*»¹ (1926), **Іоана Пашкана**, чий твір «*Чернівці та околиці: топо-етнографічний та історичний нарис*»² (1899) містить цінну інформацію про матеріальну й духовну інфраструктуру парафіяльного життя.

Завершує джерельний масив колективна праця «*Культурно-економічне товариство румунів Роші*

¹ Dan D. Biserica cea veche din Roşa [The Old Church of Roşa], Junimea literară, Cernăuți, 1926, A. XV, N. 3-4, P. 69-70 [in Romanian].

² Paşcan I. Cernăuţul şi suburbiile sale (schită topo-etnografică şi istorică) [Chernivtsi and Its Suburbs (Topographical-Ethnographic and Historical Sketch)], Cernăuţi: Societatea tipografică bucovineană, 1899, 38 p. [in Romanian].

«Цецина»: 40 років культурно-економічної діяльності (1896-1936)»³ (Чернівці, 1936), яка систематизує свідчення про релігійно-громадську активність румуномовної православної громади та її церкви як центра ідентифікації, солідарності й самореалізації у поліетнічному середовищі австрійської Буковини.

Серед історіографічних праць слід виокремити дослідження професора ЧНУ ім. Ю. Федьковича **Михайла Чучка** «Православні культові споруди Чернівців кінця XV – поч. XX ст.»⁴ (2016), у якому подано відомості з історії культового будівництва в передмістях Чернівців, зокрема на Роші.

Основна частина. Із приєднанням Буковини до Габсбурзької монархії у 1774 р. розпочався етап глибоких трансформацій у сфері релігійної політики та конфесійного адміністрування краю. Загальна атмосфера міжконфесійної толерантності, що склалася ще за молдавського панування, була збережена, проте функціонування релігійних інституцій в економічному вимірі зазнало істотних змін. Якщо раніше значну частину православних монастирів – як у межах Буковини, так і поза нею – утримував господар Молдавії, надаючи їм земельні наділи й податкові привілеї, то в австрійський період ця система була скасована.

У молдавський період храми зводилися переважно коштом місцевих громад, мали скромні архітектурні форми й часто нагадували тип хатньої забудови.

І. ЗАСНУВАННЯ ДЕРЕВ'ЯНОЇ ЦЕРКВИ (1768) ТА ПОЧАТКИ ПАРАФІЙ

Детальний опис храму залишив священник **Дімітрій Дан** (Dimitrie Dan), настоятель нової кам'яної церкви у 1916-1927 рр. У публікації 1926 р. він згадував ктиторів, які ще в XVIII ст. надали землю для спорудження храму в місцевості «Прісака». Серед них – **Лазар, Василь та Костянтин Греку, Іоан Януш**, які 1768 р. створили фонд для забезпечення діяльності священника. Спираючись на кириличні написи на стінах, а також свідчення **І. Пашкана, Д. Дан** датував зведення церкви 1768 р., приписуючи її будівництво **Костянтину Янушу, Костянтину й Лазарю Греку, Станіславу Григорашу, Іоану та Василю Зама**. Водночас, посилаючись на архівні джерела, він висловлював припущення, що спорудження храму могло розпочатися ще у 1766 р. або й раніше.

У своєму описі Д. Дан зазначив, що храм був збудований із дубових колод і, попри значний вік, зберігався в доброму технічному стані. Його довжина становила 13 м 15 см, висота стін до початку покрівлі – 3 м 30 см. План церкви мав хрестоподібну форму (у публікації подано схему). Вівтар освітлювався двома круглими вікнами зі сходу та півдня. Наос мав вікна на північній і південній стінах, додаткове світло, ймовірно, надходило через купольне вікно. Між наосом

Репрезентативним прикладом цієї традиції є дерев'яна церква, зведена в передмісті Роша у 1767/1768 рр.

Після входження краю до складу імперії здійснено реформу церковного землеволодіння: монастирські землі були секуляризовані й передані під державний контроль. Доходи з них спрямовувалися виключно на утримання чотирьох головних монастирів – Путни, Сучевіці, Драгомірні та митрополії в Сучаві. Решта монастирів була ліквідована, а їхня діяльність припинена.

У 1786 р. з конфіскованих земель створено Православний релігійний фонд Буковини, активи якого стали невідчужуваною власністю, призначеною для фінансування духовенства, будівництва храмів, парафіяльних шкіл і житла для священнослужителів. Виплата жалування духовенству відтоді залежала від щорічних асигнувань фонду та контролювалася державною адміністрацією, що засвідчувало поступову бюрократизацію релігійної сфери.

Показовим є циркуляр Львівської греко-католицької консисторії від 1804 р., що зобов'язував окружні комісаріати, зокрема Садгірський (наказ від 25 травня 1804 р.), вести точний облік прибутків православних парафій. До таких прибутків належали продуктивність церковних земель, доходи з пасік, млинів, лісів, а також святкові пожертви. Такий облік був необхідним для ефективного управління парафіяльними фінансами та підтримки церковної інфраструктури в нових умовах.

і вівтарем розміщувалася різьблена дубова арка. Пронаос мав лише одне вікно на схід. Кожен відділ завершувався окремим куполом, найвищий з яких розташовувався над наосом. Дах, на думку автора, спочатку складався з кількох окремих елементів, що відповідали купольним частинам, а не був об'єднаною конструкцією. Покрівлю вкривали гонти «лускатої» форми, що збереглися до моменту опису.

Особливу увагу автор приділив написам на елементах храму. Над дубовими дверима містився хрест із написом: *Is. Hs. i Nica*, а під ним – кириличний текст, вирізьблений на одвірку: «Ця церква збудована в дні його воеводства, Божою милістю, господаря землі Молдавської, на честь святого архангела Михаїла». На обох бокових одвірках зберігся ще один, частково пошкоджений і важко читабельний напис: «І ктитор... Януш Костянтин, Станіслав і Георгій син Грекула і Лазар син Грекула і Василь і... Висоцький... і Думітраш майстер року... травень 28». Цей фрагмент дозволяє ідентифікувати майстра **Думітраша** як головного будівничого, а також доповнює список фундаторів новим іменем – **Висоцький**. Через утрату частини напису точний рік зведення церкви лишається невизначеним⁵.

³ «Țețina». Societatea cultural-economică a românilor din Roșă-Cernăuți: 40 de activitate cultural-economică (10 mai 1896-10 mai 1936) [Țețina: The Cultural-Economic Society of Romanians from Roșă-Chernivtsi: 40 Years of Cultural and Economic Activity (May 10, 1896–May 10, 1936)], Cernăuți: Glasul Bucovinei, 1936, 64 p. [in Romanian].

⁴ Chuchko M. *Pravoslavni kultovi sprudy Chernivtsiv kintsia XV – pochatku XX st.* [Orthodox Cult Buildings of Chernivtsi from the 15th to the Early 20th Century], *Pytannia starodavn'oi ta seredniovichnoi istorii, arkheolohii y etnolohii*, 2016, Vol. 2, pp. 221-265; p. 278 [in Ukrainian].

⁵ Dan D. *Biserica cea veche din Roșă ...*, op. cit., p. 69-70.

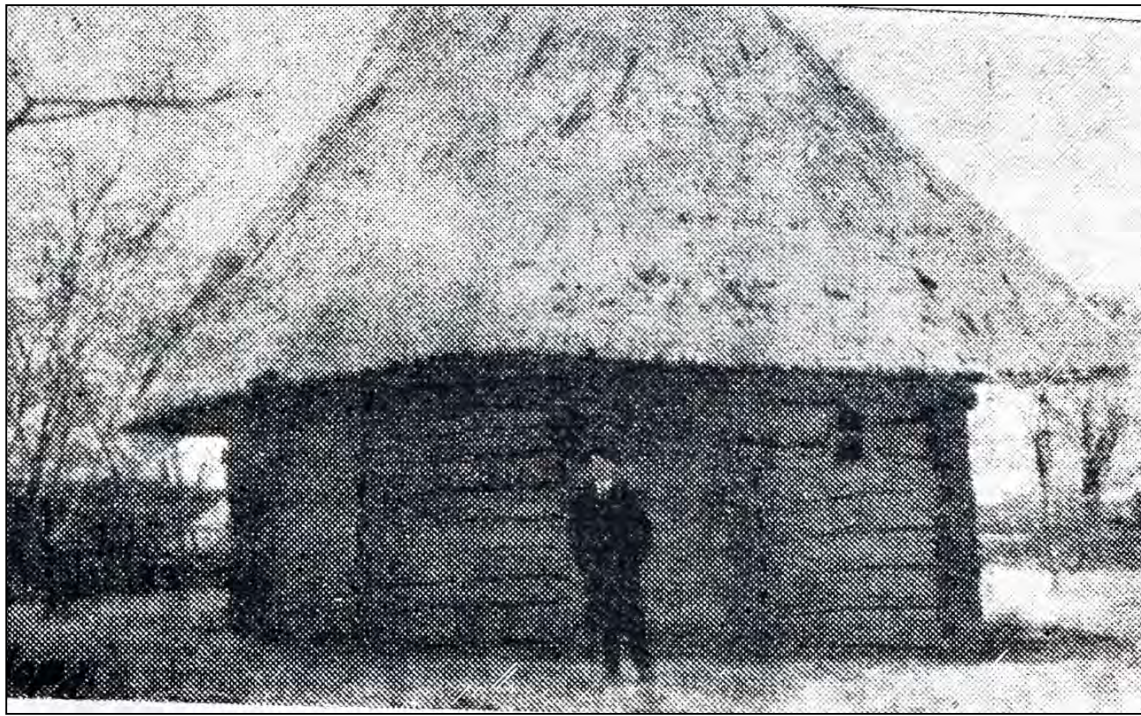

Рис. 1. Стара дерев'яна церква в Роші (1768).

Джерело: Țețina. *Societatea cultural-economică a românilor din Roșă-Cernăuți*, 40 de ani de activitate cultural-economică (10 mai 1896-10 mai 1936), Cernăuți, 1936.

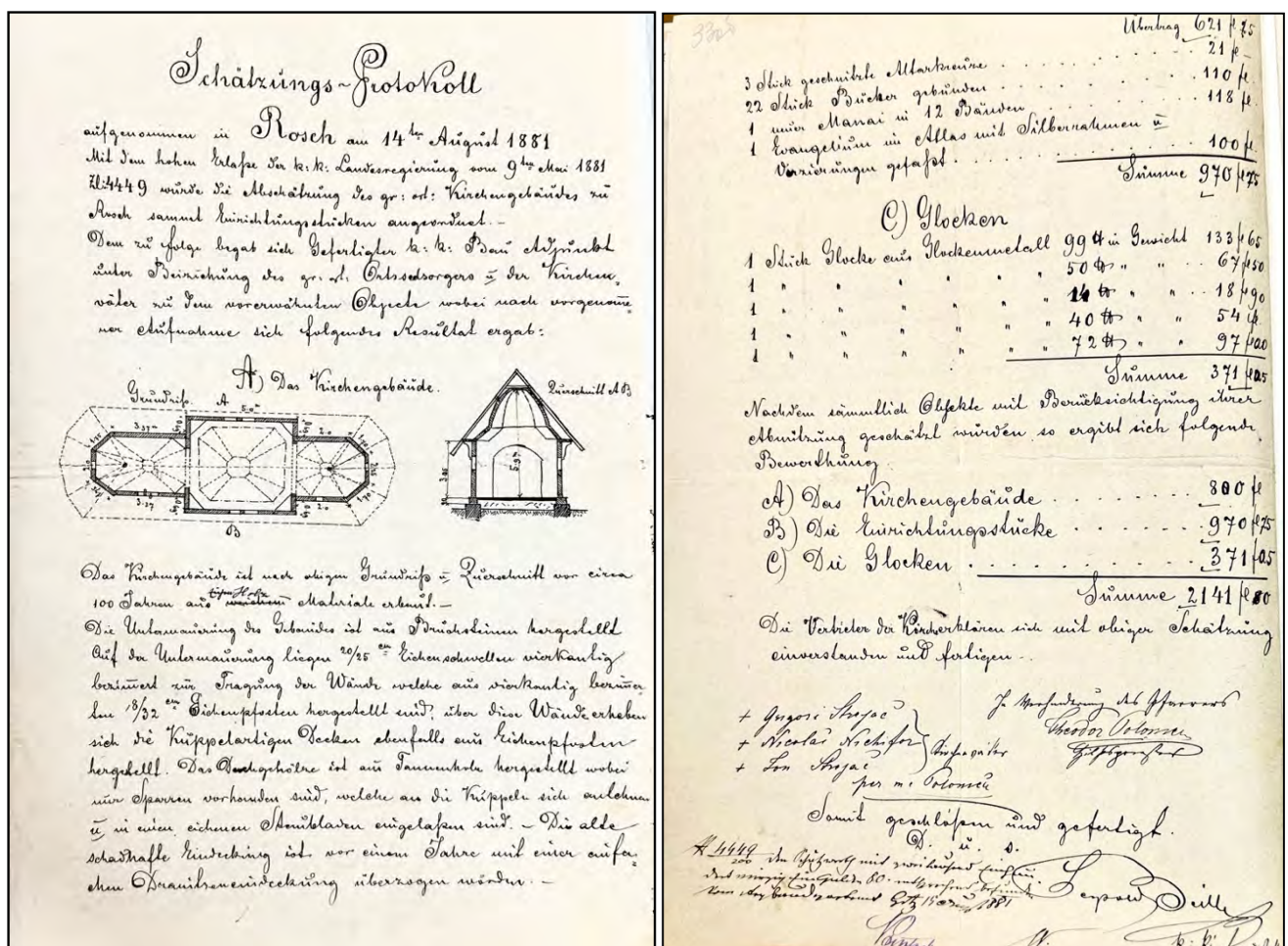

Рис. 2-3. Перша й остання сторінки протоколу оцінки матеріально-технічного стану Рошської церкви у зв'язку зі страхуванням (1881). План-схема храму.

Джерело: ДАЧО, Ф. 3, Оп. 2, Спр. 12318, Арк. 32-33зв.

II. ЖИТТЯ ПАРАФІЙ ВПРОДОВЖ XIX СТ.: ДУХОВЕНСТВО, МАЙНО, ПОБУТ

Особливу дослідницьку цінність становлять архівні документи, що висвітлюють матеріальне становище православного духовенства Буковини у першій половині XIX ст. Одне із таких джерел – документ фонду Окружного управління Буковини за 1804 р. – фіксує не лише кількість православних протопопів, які функціонували на той час у краї (включно з Чернівецькою), але й містить клопотання православної консисторії Буковини про щорічне призначення утримання для окружних протопопів у розмірі 250 флоринів з коштів Релігійного фонду.

У цьому ж документі подано детальний фінансовий звіт протопопа й одночасно пароха православної церкви в Роші – о. Йордакі Стефановича (Iordaki Stephanowitz), який поєднував кілька ключових церковних функцій. У своєму поданні він окреслює структуру власного доходу згідно з виконуваними обов'язками:

Як парох:

1. Робоча повинність (панщина): 101 підданий мав відпрацювати по два дні на рік (202 дні загалом). За ставкою 10 крейцарів на день, це становило 33 гульдени 40 крейцарів.
2. Регулярні церковні податки: 35 гул. 20 кр.
3. Обов'язкові парафіяльні збори: 32 гул. 15 кр.
4. Прибуток із парафіяльної землі (18 бушнів): 50 гул.

Разом як парох: **151 гул. 15 кр.**

Як протопоп:

5. Плата з 50 парафій (по 1 гул. 20 кр. із кожної): 75 гул.
6. Оплата за видачу свідоцтв про шлюб (Copulations-Schein): 30 гул.

Разом як протопоп: **105 гул.**

Як член консисторії:

7. Загальна сума річного доходу: **300 гул. 15 кр.**

Загальна сума річного доходу: 556 гул. 15 кр.⁶

Цей звіт демонструє, що матеріальне забезпечення православного духовенства формувалося з поєднання державних дотацій, парафіяльних надходжень і залишків феодальної економіки. Особливо показовим є включення до структури доходів праці підданих (панщини), що засвідчує збереження елементів соціально-економічної моделі попередньої доби. Попри формальну інтеграцію в імперську адміністративну систему, парафіяльний священник залишався активним учасником традиційних феодальних відносин, виступаючи не лише як духовна, а й як економічна авторитетна постать у місцевій громаді.

Додаткову інформацію про персональний склад духовенства церкви св. архангела Михаїла у середині XIX ст. містить справа щодо повернення надмірно виплаченої державної платні (Congrua) священникові **Володимиру Васіловичу** (Wladimir Wassylowicz). Згідно з архівними матеріалами, він розпочав служіння в Роші у 1842 р. як помічник настоятеля. У 1844-1860 рр. отримав із державного бюджету загалом 2500 флоринів – у середньому близько 375 фл. на рік⁷.

Цінну інформацію про технічний стан храму та зношення богослужбового начиння в середині XIX ст. містить несподіване джерело – архівна справа «Кошторис, відомості і листування з технічним департаментом щодо будівництва шосейної дороги Роша – Глиниця. 1862-1865 рр.» (Ф. 3, Оп. 4, Спр. 1228). У справу, ймовірно випадково, включено документи релігійного змісту, зокрема кошторис ремонтних робіт у дерев'яній церкві Роші від 31 січня 1856 р., складений міським архітектором Фіалем. Проект передбачав ремонт дзвіниці, часткову заміну огорожі та закупівлю двох комплектів інвентаря. Загальна вартість становила 493 фл. 44 кр. Кошторис був переданий на розгляд крайової управи Буковини.

Унікальне джерело – протокол від 25 січня 1866 р. (арк. 22-22 зв.) – містить результати обстеження інвентаря храму. Комісія дійшла невтішного висновку: «усе церковне начиння перебуває в такому стані, що для богослужбового вжитку є непридатним і повинно бути замінено, щоб не допустити зневаги». До документа долучено перелік предметів, які підлягали заміні: келих, кадило, хоругви та інші літургійні атрибути.

На арк. 23-24 зберігся протокол ліcitaції (тендеру) від 19 березня 1866 р., що визначив переможця – С. Донненфельда (S. Donnenfeld), який запропонував найнижчу ціну – 488 фл. 50 кр. До наших днів збереглися лише перша й остання сторінки кошторису, з яких випливають такі позиції:

1. *Комплект орнатів*: три фелони з високоякісного фетру із золотим шитвом та шовковою підкладкою; стихарі, орарі, нарукавники (3 компл.); покривці, дискос, зірниця тощо – 61 фл. 51 кр.
 2. *Епитрахилі*: три одиниці з того ж матеріалу та з вишивкою – 15 фл. 74 кр.
 3. *Покровці на святі дари* (Velata pro Dignas): шовкова тканина з орнаментом – 5 фл. 35 кр.
 4. *Оздоблення чотирьох вівтарних образів і лампади* (включно зі скляними) – 267 фл. 50 кр.
- Загальна сума – 511 фл. 62 кр.

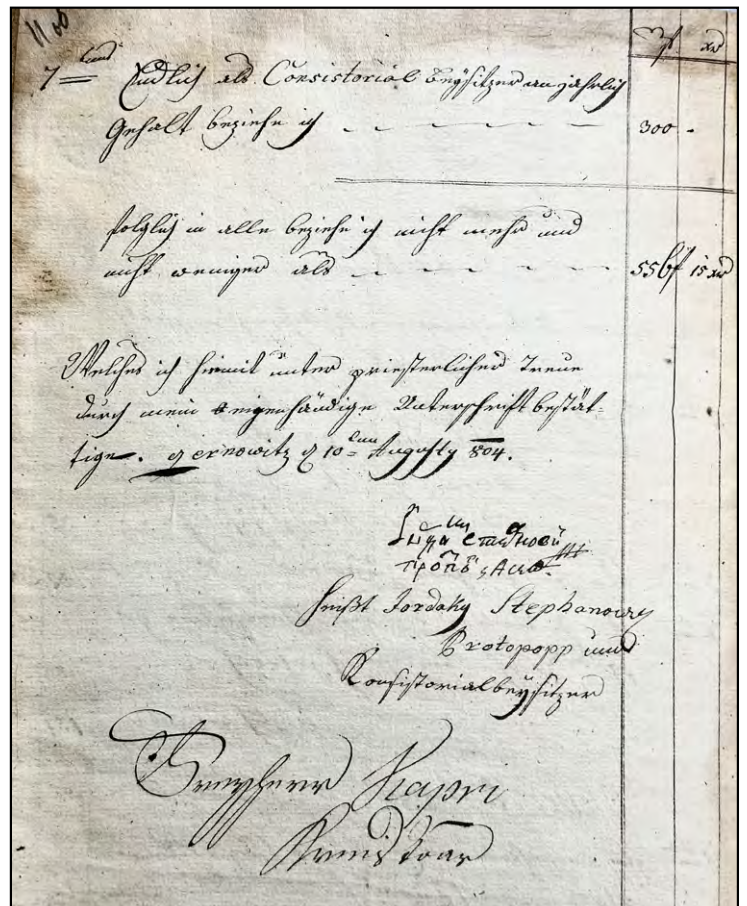
Документи страхування майна за 1881-1895 рр. подають розгорнуту картину матеріально-технічного стану храму. У 1881 р. землевласник **Вільгельм Гіршмюллер** (Wilhelm Hirschmüller), чия ділянка межувала з церковною, збирався збудувати зерносховище. Закон вимагав страхування суміжних споруд, тому Гіршмюллер уклав договір із Краківським товариством взаємного страхування (представництво – в Чернівцях) на суму 1000 фл. на рік.

Оцінювальна комісія, проаналізувавши стан споруди, встановила, що храм зведено орієнтовно у 1770-х рр. Фундамент – бутовий камінь; поверх нього – дубові балки перерізу 5×5 цолів (≈13×13 см), на які спиралися стіни з дубових брусів (≈6,5 см). Куполоподібні перекриття виконані з дубових дошок. Дах базувався на ялинових кроквах, вставлених у дубові балки; у 1880 р. гонтове покриття замінили на бляшану черепицю.

⁶ Derjavniy Arhiv Chernivetschoiy Oblasti [State Archives of Chernivtsi Oblast] (DACHO), Fond 1, Op. 1, Spr. 1440 [in German].

⁷ DACHO, Fond 3, Op. 2, Spr. 4123 [in German].

Джерело: ДАЧО, Ф. 1, Оп. 1, Спр. 1440, Арк. 11 зв.

Інтер'єр був скромним: підлога – з м'якої деревини на палях; нижні частини стін і настилу – значно зношені. Це вимагало невідкладного капітального втручання. Загальна вартість споруди, за експертною оцінкою, становила 800 фл.

Особливо цінним є акт опису й оцінки майна, укладений у зв'язку зі страхуванням (1881-1895 рр.). Документ містить вартісну оцінку літургійного начиння, меблів, книг і дзвонів:

I. Церковне начиння зі срібла та інших металів:

– **срібні вироби:** хрест частково позолочений – 20 фл.; дарохранительница (6 ¼ лота) – 12 фл. 50 кр.; ложечка для причастя – 3 фл.; кадильниця (23 ¼ лота) – 65 фл.; дві срібні підсвічники (31 ⅞ лота) – 63 фл. 75 кр.;

– **позолочені предмети (Packlong):** потир (всередині позолочений) – 20 фл.; дискос – 4 фл.; зірка – 1 фл.; дарохранительница – 15 фл.; кадильниця – 4 фл.; лампада з ланцюгами – 8 фл.; серафим – 14 фл.;

– **латунні вироби:** фіміамниця – 6 фл.; дві підсвічники – 2 фл.; канделябр – 10 фл.; потир (позолочений зсередини, посріблений зовні) – 8 фл.; ложка – 3 фл.; кадильниця – 5 фл.;

– **інше:** два плаковані підсвічники – 2 фл. 50 кр.; літургійна чаша з позолоченої латуні – 22 фл.

II. Меблі та дерев'яні предмети: 12 різьблених лав – 12 фл.; 4 точені підсвічники – 4 фл.; малий підсвічник – 2 фл.; аналої – 3 фл.; дві кафедри – 1 фл.; шафа з м'якої деревини із шухлядами – 4 фл.; письмовий стіл, пофарбований у чорний – 6 фл.

III. Літургійний одяг:

– **святковий комплект:** фелон, епітрахиль, пояс, дві маніпули, покривки на потир з червоного полотна із золототканним візерунком, оздоблені срібними та ліонськими галунами – 40 фл.

– **два буденні комплекти** – 40 фл.

III. КОНФЛІКТИ, АДМІНІСТРАТИВНІ ТРУДНОЩІ Й ПАРАФІЯЛЬНА МОБІЛІЗАЦІЯ

Починаючи з 1870-х рр. і до початку Першої світової війни, парафіяльна громада Роші перебувала у затяжному процесі вирішення питання щодо відокремлення частини вірян із місцевості Манастирська та їх приєднання до православної парафії кафедрального собору Чернівців. У листі Буковинської православної консисторії від 27 червня 1878 р. були сформульовані основні аргументи: Манастирська значно ближче до церкви Святого Духа, ніж до церкви в Роші; остання не вміщує всіх вірян під час богослужіння; мешканці Манастирської вже давно регулярно відвідують кафедральний собор.

Під час розгляду справи не зафіксовано заперечень ані з боку парафії Святого Духа, ані з боку парафії Роші. Остання погодилася на відокремлення за умови надання письмових заяв від парафіян

IV. Церковна білизна: 5 рушників – 5 фл.; 5 престольних покривал – 3 фл.; дві скатертини (вибілена і кольорова) – 13 фл.

V. Ікони та образи: іконостас із зображеннями на липових дошках, написаними олією – 60 фл.; картина «Покладення до гробу Христа» (олія на полотні з шовковими галунами) – 100 фл.

VI. Ритуальні предмети: 4 церковні хоругви – 20 фл.; процесійний хрест – 20 фл.

VII. Книжковий фонд: 3 антимінси з різьбленням – 21 фл.; 22 літургійні та богослужбові книги – 110 фл.; повна Біблія у 12 томах – 118 фл.; Євангеліє латинською мовою в розкішному срібному оправленні – 100 фл.

VIII. Дзвони: дзвін вагою 99 ¼ фунтів – 133 фл. 65 кр.; дзвін 50 фунтів – 67 фл. 50 кр.; дзвін 14 фунтів – 18 фл. 90 кр.; дзвін 40 фунтів – 54 фл.; дзвін 72 фунти – ~97 фл.

Підсумкова вартість: церковна споруда: 800 фл.; церковне обладнання: 970 фл. 75 кр.; дзвони: 371 фл. 05 кр. **Загальна оцінка всього майнового комплексу: 2141 фл. 80 кр.**

Документ підписали помічник-священник **Григорій Стряц** (виконував обов'язки настоятеля у відсутність основного клірика); церковні старости: Теодор Колоніцей (Teodor Coloniței) та Ніколай Нікіфор (Nicolai Nichifor)⁸.

Церкву страхували щорічно до 1895 р., коли після обстеження її було визнано аварійною. На підставі нотаріального акту митрополіча консисторія вилучила споруду з реєстру об'єктів, що підлягали страхуванню. Після освячення нового кам'яного храму в 1900 р. дерев'яна церква офіційно вважалася філіальною каплицею.

Цей храм неодноразово згадувався священниками, які служили в Роші в пізніші періоди. Так, отець Іоан Пашкан (Ioan Pașcan) у своїй праці 1899 р. писав: «Церква була стара, закончена, чорна і настільки мала, що неможливо було прочитати Євангеліє в царських вратах»⁹.

і зобов'язання ними сплачувати церковний податок. Консисторія також зазначала, що парафія Святого Духа обслуговує розпорошене греко-орієнтальне населення Чернівців (близько 1500 осіб), тож долучення нових вірян було б доцільним і бажаним.

Проте реалізація переходу затрималася через фінансові труднощі. Міністерство віросповідань і освіти вимагало з'ясування заборгованості мешканців Манастирської перед Рошською парафією. З'ясувалося, що борги існують, зокрема ще з часу будівництва нової церкви й ремонту приходського дому. Єдиним реалістичним вирішенням було покриття боргів за рахунок православного релігійного фонду, що дозволило б уникнути індивідуальних стягнень. Однак на практиці частина жителів Манастирської залишалася територіально й конфесійно пов'язаною з парафією Роші.

⁸ DACHO, Fond 3, Op. 2, Spr. 12318 [in German].

⁹ Pașcan I. Cernăuțul și suburbiile sale ..., op. cit., p. 35.

Питання виокремлення парафій Манастирської затягнулося на десятиліття. Щорічно консисторія надсилала нові звернення. У 1896 р. зазначалося, що мешканці Манастирської вже понад 18 років не отримують духовної опіки з боку Рошської парафії, хоча продовжують сплачувати внески до її каси. Громада налічувала 435 осіб і клопотала про офіційне приєднання до парафії кафедрального собору Святого Духа. Під колективним зверненням стояли підписи представників румунської громади, зокрема Александру Воюцького (Alicsandru Voiuțchi); Іона, сина Міхалакія Ісопенка (Ion a Mihalachi Isopenco); Іоніке

(Mihalachi Paulovici), Діоніса Воюцького (Dionis Voiuțchi) та ін. Проте багаторічні звернення консисторії губилися в бюрократичних відписах.

У 1904 р. офіційно констатувалося, що жодних заперечень проти відокремлення не існує. У 1906 р. консисторія аргументувала, що одного пароха й одного помічника недостатньо для обслуговування великої парафіяльної громади Роші, яка включала п'ять народних шкіл. Ситуацію можна було б вирішити шляхом або призначення третього священника, або переведення частини парафії до кафедральної парафії Святого Духа. Втім, жоден з варіантів не був реалізований.

Аналогічні аргументи повторювалися й у наступні роки – 1908, 1910, але безрезультатно. У 1914 р. було обрано нових уповноважених від громади: Петер Данелюк Маурич (Peter Daneliuk Maurici), Георг Маєр (Georg Mauer), Іоан Міхалескул (Ioan Mihalescul), Іон Гросул (Ion Grosul), Василь Лантос (Vasil Lantos), Павел Попул (Pavol Popuil), Софрон Бойборов (Sofron Boiborow), Костянтин і Георг Прадомчики (Constantin, Georg Pradomschik), Ілля Лупуляк (Ilie Lupulach), Іоан Росошук (Ioan Rosochuk), Туль і Маріль Росомари (Tuli, Marili Rosomar), Марія Коблюк (Maria Kobliuch), Анна Шмідт (Anna Schmidt). Однак і ця ініціатива не принесла результатів. Із початком Першої світової війни питання остаточно втратило актуальність¹⁰.

Архівні джерела початку ХХ ст. свідчать, що Манастирська й далі вважалася частиною Рошоші. У документах 1901 р. використовуються формулювання: «Roșișă und Manasterisce», «Roșișă mit Manasterisce».

Німецький історик Раймунд Фрідріх Кайндль у своїй праці 1908 р. окреслює етапи інституційного становлення Манастирської так: «Ще 1819 р. це питання порушувалося, однак 1820 р. окружному управлінню було вказано, що немає підстав для відокремлення Манастирської від Роші. Водночас значення Манастирської постійно зростало, тому протягом кількох десятиліть вживалося подвійне найменування – Рош-Манастирська. Зрештою, Манастирська отримала власного квартального суддю, підпорядкованого рошському німецькому судді. Після ліквідації однієї з суддівських посад у Роші (1877) Манастирська офіційно здобула окремого суддю передмістя. У переписі населення 1890 р. вона вже фігурує як самостійна одиниця нарівні з Рошею, хоча в поземельній книзі Чернівців Манастирська все ще зафіксована разом з Рошею»¹¹.

Таким чином, процес автономізації Манастирської розвивався поступово, однак юридичний її статус залишався формально пов'язаним із Рошею навіть напередодні Першої світової війни.

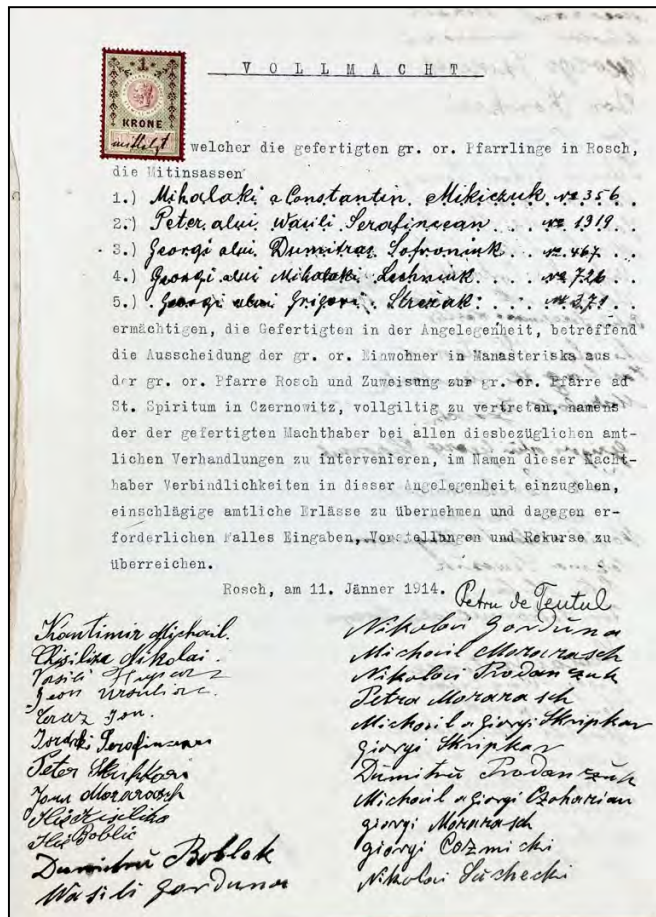

Рис. 6. Довіреність, видана православними вірянами п'ятьом представникам для ведення переговорів щодо виокремлення мешканців Манастирської з Рошської парафії та їх приєднання до парафії Святого Духа в Чернівцях. 11 січня 1914 р.

Джерело: ДАЧО, Ф. 3, Оп. 4, Спр. 2642, Арк. 214.

Рупташа (Ionica Ruptaș); Василя та Міхалакі Проданчуків (Vasile și Mihalachi Prodanciuc), Петра Когута (Petria Cohut); Петра, сина Василя Ісопенка (Petria al lui Vasile Isopenco); Міхалакі Пауловича

IV. САКРАЛЬНА СПАДКОЄМНІСТЬ, ЛОКАЛЬНА ПАМ'ЯТЬ І ЗБЕРЕЖЕННЯ ПРОСТОРУ

Подальша доля старої дерев'яної церкви в передмісті Роша є промовистим прикладом тривкої сакральної пам'яті громади. За свідченнями

церковного кантора Юліана Черкеза, храм залишався на первісному місці біля старого цвинтаря (нині – вул. Перекопська, 15) до 1927 р. У межах

¹⁰ DACHO, Fond 3, Op. 4, Spr. 2642 [in German].

¹¹ Kaindl R. F. Istoriai Chernivtsiv vid naidavnishykh chasiv do sohodennia [History of Chernivtsi from Ancient Times to the Present], Chernivtsi: Zelena Bukovyna, 2005, p. 178 [in Ukrainian].

проекту «REISTORY» на цій ділянці було проведено локальні експедиційні дослідження, в яких взяв участь і сам Юліан Черкез. Під час обстеження вдалося ідентифікувати місце розташування храму, сліди давньої огорожі, залишки підніжжя, на якому стояв хрест для освячення води на Богоявлення. Зафіксовано також згадки про дзвіницю, каплицю та невелике озеро поруч із храмом – об'єкти, що не збереглися.

У 1920-х роках частину конструкцій дерев'яної церкви було трансформовано на житлову будівлю. Інформаторка Мартинюк Тетяна Валентинівна (1965 р.н.) нині проживає у цій споруді разом із чоловіком. У 1965 р. будинок перейшов у власність її бабусі – Мартинюк Клавдії Андріївни (1920 р.н.), внаслідок обміну на квартиру в центрі Чернівців. За словами Тетяни Мартинюк та її матері Топал Валентини Іванівни (1945 р.н.), під час заселення підлога була глиняною (мазанка), будинок містив одну кімнату приблизно на 30 м², на стінах якої під час ремонту виявлено залишки церковного розпису – ікони та написи на синьому фоні. Навколо будинку збереглися давні стовпи огорожі й воріт.

На південний захід від храму, поблизу головного входу, у минулому стояла дзвіниця, залишки якої до сьогодні не збереглися. Нині на цьому місці розташована дерев'яна альтанка, що виконує господарсько-побутову функцію.

За спогадами старожилів, у західній частині церковного подвір'я були капличка (виявлено фрагменти її фундаменту) та озеро, біля якого традиційно відбувалося освячення води на Йордан. Локація зберігала сакральне значення: до 1947 р. мешканці Роші продовжували приходити сюди на Водохреща, зокрема пам'ятають хрест із льоду.

Мешканці вул. Перекопської, 15 пригадують, що капличку було остаточно розібрано до 1970-х рр. Особливо цінне свідчення залишила Топал Валентина Іванівна. Вона згадує, як у середині 1970-х рр. її вітчим прибрав залишки фундаменту каплички й забетонував ділянку під автостоянку. Після цього в родині почалися конфлікти, нещасні випадки, а згодом – ситуація, що ледь не завершилася автокатастрофою. Звернувшись до ворожки, вона дізналася, що джерелом нещастя стало порушення сакрального місця. Які саме ритуали були виконані для «очищення», невідомо, однак негативні явища, за її словами, припинилися.

Із східного боку храму збережено бетонне підніжжя, на якому стояв хрест, та залишки мощеної стежки, що вела до нього.

На основі експедиційних даних і церковних щорічників 1920-1930-х рр. встановлено:

1. Фундамент і частина стін давньої дерев'яної церкви на первісному місці (вул. Перекопська, 15) збережені – споруду переобладнано під житловий будинок, де й досі мешкають люди.

2. Частину конструкцій у 1925 р. використано для спорудження каплиці на вул. Сторожинецькій¹².

3. Інші частини конструкцій у 1927 р. використано для спорудження церкви поблизу нового цвинтаря – у районі сучасного перехрестя вулиць Заставнівської, Вербової та Лозівської. Там церква функціонувала до 1967 р.

Церква, збудована 1927 р., займала територію між перехрестям вулиць Заставнівської й Берегометської та перехрестям Заставнівської з Дорошівською, не доходячи до колишньої німецької кірхи. На півночі церковна ділянка, разом із землями священника та диякона, межувала з цвинтарем. Місцеві жителі досі пам'ятають розмежування похоронних процесій, що склалося ще за австрійських часів: румунські православні вирушали вулицею Берегометською до православного храму, тоді як католики й євангельські християни – вулицею Дорошівською до кірхи, яка нині функціонує як церква євангельських християн-баптистів № 2.

Після припинення діяльності церкви біля цвинтаря похоронні процесії почали проходити вул. Дорошівською. У 1994 р. в її кінці освячено новий храм на честь святого Іоана Нового Сучавського – як філію церкви свв. архангелів Михайла та Гавриїла. Тут нині відбувається значна частина похоронних обрядів; богослужіння звершуються лише двічі на рік – у дні святого Іоана Сучавського та Святого Духа.

Символічним завершенням існування храму стало «поховання» п'яти дзвонів на місцевому цвинтарі – акт, що набув форми обрядової трансформації: перетворення сакрального об'єкта на елемент ритуальної пам'яті. Утім, ця історія не завершилася: дзвони було згодом відкопано й повернуто до богослужбового вжитку. Три встановлено в новому храмі на вул. Горіхівській, один – у церкві на вул. Ходорівській (знайдений гробарем Йордакієм Москалюком), ще один – у храмі св. Іоана Сучавського біля Рошівського цвинтаря.

Хрест 1888 р. зі срібною основою, що належав старій церкві, нині зберігається у новому храмі свв. архангелів Михайла і Гавриїла як за престольний.

Таким чином, сакральна спадкоємність у Роші простежується не лише в обрядах, а й у трансформації матеріальних символів віри – в умовах змін простору, пам'яті та часу.

¹² За часів австрійської адміністрації на території Манастирської повноцінної церкви не існувало. Релігійні потреби місцевої громади забезпечувала невелика дерев'яна капличка хатного типу з дзвіницею, зведена 1925 року з використанням матеріалу, перенесеного зі старої церкви в Роші. Парафія не мала окремого приходського будинку; для потреб священнослужителя було виділено 12 га землі, ще 3 га – для кантора. Ініціатором створення каплиці та організації релігійного життя виступив парафіяльний експозит **Веспасіан Корвін** (*Vespasian Corvin*) (нар. 1881 р., висвячений 1911 р.), який одночасно виконував обов'язки катехета в народних школах Манастирської та Роша-Стинки. Обов'язки кантора виконував **Петру Алексіук** (*Petru Alexiuc*, нар. 1899 р.). Капличка освячена **митрополитом Вісаріоном**; згідно з написом на пам'ятній таблиці, її спорудження профінансувала митрополія Буковини (*Anuarul Arhidiecezei ortodoxe a Bucovinei pe anul 1930*, Cernauti, 1930. р. 74.).

Рис. 7. Ідентифікація залишків споруди колишньої дерев'яної церкви 1768 р., перебудованої у 1920-х роках на житловий будинок (нині вул. Перекопська, 15). На знімку – Тетяна Мартинюк, нинішня мешканка, та церковний кантор Юліан Черкез, який сприяв локалізації об'єкта.

Фото з експедиційних історико-етнографічних досліджень, 2025 р.

Рис. 8-9. Рештки церковної огорожі: збережені стовпи від воріт і паркану, а також фрагменти бетонного фундаменту.

Рис. 10. Територія поблизу колишньої дерев'яної церкви 1768 р.: бетонна основа, на якій колись стояв дерев'яний хрест, біля якого звершувалося освячення води на Водохреща.
Фото з експедиційних історико-етнографічних досліджень, 2025 р.

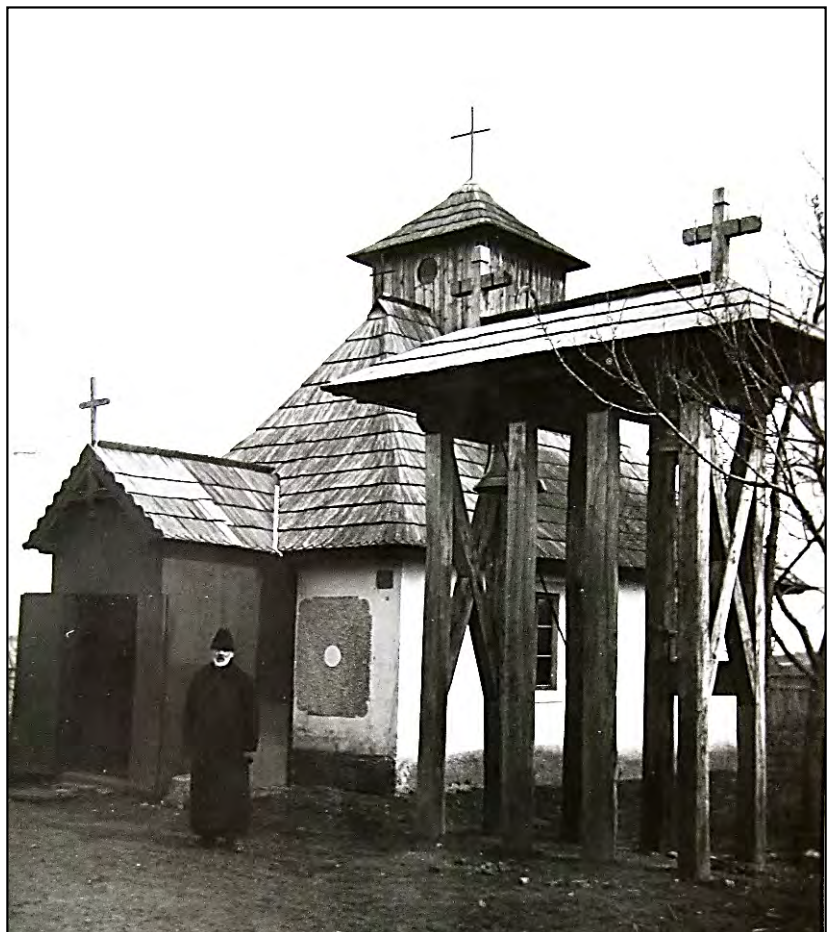

Рис. 11. Дерев'яна капличка хатнього типу з дзвіницею, зведена 1925 р. з використанням матеріалу, перенесеного зі старої церкви в Роші. Фото 1936 р.
Джерело: фотоархів проф. М. К. Чучка.

V. ВИБІР ДІЛЯНКИ ТА ПРОЦЕС БУДІВНИЦТВА НОВОЇ КАМ'ЯНОЇ ЦЕРКВИ

Стара дерев'яна церква в передмісті Роша, попри свою історичну цінність і символічну вагу для місцевої православної громади, вже в другій половині XIX ст. не відповідала ні функціональним, ні демографічним потребам парафії. У приватних висловлюваннях того часу її нерідко іменували «халупою», здатною вмістити не більше 60-70 осіб одночасно, тоді як кількість православних вірян у Роші перевищувала 3000. Такий дисбаланс закономірно спонукав до пошуку рішень – передусім до зведення нового храму, здатного забезпечити просторові й обрядові потреби громади.

З архівного листування між православним митрополитом Буковини Сильвестром Мораріу-Андрієвичем (Silvestru Morariu-Andrievici) та Чернівецьким магістратом випливає, що ідея зведення нової церкви на Роші була висловлена ще 1803 р., а з 1822 р. парафіяни почали втілювати цей задум. Уже тоді було зарезервовано земельну ділянку та зібрано понад 60 кубічних клафтерів ($\approx 216 \text{ м}^3$) будівельного каменю, що залишався на місці потенційного будівництва понад 45 років – до 1886 р.

Активна фаза підготовки до будівництва нового храму в Роші розпочалася у 1885-1886 рр., ймовірно, за підтримки самого митрополита **Сильвестра**, добре обізнаного з церковним будівництвом краю. Основними аргументами на користь нового храму стали демографічні потреби та аварійний стан старої споруди. Сам Сильвестр у зверненнях наголошував: «дерев'яна, повністю зношена і напівзруйнована церковця, яка тримається лише завдяки підпоркам, і простору вистачає для 60-70 осіб». Староста Роші **Кантемир** доповнював: «Під час сильних вітрів та буревіїв будівля небезпечно скрипить, стіни розходяться, з'являються щілини, протяг робить перебування в ній неприємним».

У процесі підготовки до спорудження нового храму постало ключове питання – визначення і закріплення земельної ділянки. Було обстежено п'ять можливих локацій у межах передмістя Роша, схема яких зберіглася в архівних матеріалах. Оптимальною визнали ділянку, що перебувала у власності **Георга Геймера** (*Georg Geimer*), на якій ще з першої половини XIX ст. зберігався будівельний камінь для майбутньої церкви.

Ця земля мала складну історію правонаступництва: первісно належала **Міхалакі Гроссулу**, який обіцяв передати її громаді, але не дочекався початку будівництва. Згодом ділянку успадкувала його племінниця **Домніца Левицька**, вдова вчителя **Йоганна Левицького**, яка й продала землю **Геймеру**.

Останній погодився передати ділянку за 1500 флоринів за умови виплати до лютого 1886 р. Ця пропозиція задовольнила і громаду, і православну консисторію, тим паче, що дві інші локації після перевірки визнали непридатними для культового будівництва.

Серйозною проблемою стала відсутність охочих нести фінансову відповідальність за реалізацію проєкту. На зібранні новообраних представників громади, серед яких були Міхалакі, син Василя Черкеса; Манолі, син Васілія Кожокара; Георгій

Остафій; Сімеон Кантемир; Лазар Мікічук; Стефан Кантемир; Василь, син Іоана Стрежака; Михайл Кантемир; Миколай Нікіфор; Теодор Скалат; Іоан Демітрескул; Георгій, син Пентелея Кожокара, – ніхто не наважився взяти на себе зобов'язання.

Староста Михайл Кантемир у звіті зазначав, що, попри загальне розуміння необхідності будівництва храму, мешканці Роші не могли взяти на себе додаткові витрати. Причина – глибока бідність, нестабільні або відсутні доходи, що унеможливлювали навіть базові виплати державі. Часто податки сплачувалися з труднощами або взагалі не сплачувалися, що спричиняло «драматичні сцени» під час примусового стягнення. За таких умов нові зобов'язання ставали загрозою для виживання родин.

Водночас громада не відмовилась від ідеї зведення нового храму. Як компроміс, вона звернулася до Чернівецького магістрату з проханням про фінансову допомогу з Буковинського православного релігійного фонду.

Зі свого боку, **Православна консисторія Буковини**, реагуючи на загрозу зриву купівлі ділянки, ініціювала виділення авансу в 1500 флоринів із грецько-східного релігійного фонду з умовою подальшого повернення цих коштів переможцем будівельного тендера. У клопотанні наголошувалося на важливості дотримання термінів і недопущенні чергового відтермінування давно запланованого проєкту, що вже 56 років залишався нереалізованим. Особливо акцентувалося на «принизливому стані старої аварійної халупи, яка ганьбить християнську громаду».

Консисторія також просила надіслати до Чернівців затверджені технічні плани, аби пришвидшити розгляд. Сума авансу становила приблизно третину загального бюджету будівництва. Решту витрат мала покрити громада. **Митрополит Сильвестр Мораріу-Андрієвич** обґрунтовував потребу авансування бажанням «максимально полегшити фінансовий тягар для парафіян» і гарантував повернення коштів, узявши аванс на себе з особистої архієпископської дотації.

Крайове управління доручило Чернівецькому магістрату юридично оформити фінансову операцію згідно з чинним законодавством. Проте жодної відповіді від міської влади не надійшло. **Митрополит Сильвестр** пояснював цю бездіяльність давнім конфліктом між магістратом і парафією Роші. Причиною цього була конфіскація частини парафіяльної землі в околиці старого цвинтаря близько двадцяти років тому, з якої місто Чернівці дотепер отримувало дохід. Очевидно, напружені стосунки та суперечка щодо прав власності на землю стали додатковим фактором гальмування важливого для громади процесу будівництва храму.

У підсумку, після довгого правового і фінансового процесу міська рада Чернівців 20 жовтня 1885 р. передала православній громаді безоплатно ділянку № 1219 (660 клафтерів) у районі «Пляхера», поруч із маєтком Дучека. Основна мета полягала не в прямому

будівництві на цій землі, а в її подальшому продажу або обміні на придатнішу ділянку.

Чернівецький магістрат отримав доручення здійснити купівлю землі у **Георга Геймера**, яка вважалася оптимальною для зведення церкви. Це рішення стало прикладом компромісу між міською та церковною владою, що довго перебували в напружених стосунках. Міністерство культів і освіти не заперечувало проти запропонованого механізму – авансової виплати в 1500 флоринів з релігійного фонду.

Юридичне оформлення купівлі відбулося 20 січня 1886 р. у формі нотаріального договору. 31 серпня 1886 р. ділянка офіційно перейшла у власність парафіяльної громади Роші. Таким чином, давня ініціатива будівництва нового храму перейшла у фазу практичної реалізації¹³.

Паралельно з труднощами спорудження нової церкви в Роші загострилася проблема систематичних ремонтів приходського будинку, зведеного 1857 р. Будівництво здійснювалося без конкурсного відбору підрядника, без участі парафіяльної громади, виключно за кошти православного релігійного фонду. Через неякісну роботу підрядника, який заповнив простір під підлогою вологою землею, у будівлі виник грибок, і вже за шість років вона почала руйнуватися.

Ремонтні роботи проводилися в 1871, 1882 та 1886 рр. У 1890 р. планувався черговий капітальний ремонт, що мав коштувати 9000 флоринів. Парафіяни категорично заперечували проти фінансування – вони не брали участі в первісному будівництві, а їхнє скрутне матеріальне становище не дозволяло покривати додаткові витрати.

Православна консисторія висловила занепокоєння наростаючим невдоволенням громади, яке могло бути спрямованим проти священика, церкви та спричинити міжконфесійні конфлікти. Вона наполягала на проведенні якісного ремонту за рахунок релігійного фонду й ініціювала зміну принципу фінансування – усі витрати мали покриватися фондом як патроном. У документах наголошувалося на повній неспроможності громади долучитися навіть частково до фінансування.

18 червня 1892 р. **крайова адміністрація** ухвалила рішення, яке остаточно закрило цю справу¹⁴.

Нині – територія військової частини в районі перехрестя вулиць Глибоцької та Оршівської.

Початок будівництва нової православної церкви в Роші датується **1894 р.** 2 червня Міністерство віросповідань та освіти офіційно дозволило будівельні роботи, а вже 15 вересня було підписано угоду з підрядником – міським архітектором **Алоїсом Ліопольдом** (*Alois Liopold*), який одночасно працював над проєктом Українського Народного Дому в Чернівцях. Угода засвідчувала готовність архітектора реалізувати проєкт.

Того ж дня Ліопольд подав цінову пропозицію на земляні, фундаментні, кладочні роботи й зведення огорожі на суму 24666 фл. 11 кр. 29 грудня був

укладений новий протокол, у якому підтверджувалося, що роботи вже розпочаті. Підрядник зобов'язувався дотримуватися технічних умов, подавати попередні кошториси на додаткові витрати та погоджувався на оплату лише після перевірки якості.

Упродовж 1895 р. Ліопольд отримав кілька виплат: 1039 фл. – за доручення на проєктні роботи (24 липня), 902 фл. – за документацію (16 серпня), 300 фл. – за вимірювання й планування (11 листопада). 18 липня 1896 р. він подав кошторис після обмірювання конструкцій, підлоги, даху.

Інвентарний опис архітектора містить деталізований перелік видів робіт: мурування, теслярські, каменярські, скляні, малярні, ковальські тощо. За ці послуги 3 листопада 1900 р. було сплачено 15253 фл. 99 кр. У той же день Ліопольд представив рахунок за додаткові дрібні роботи та матеріали (104 корони): жолоби, кріплення люстри, металеві фіксатори, дерев'яний помост дзвіниці тощо. Вартість іконостасу становила 18790 фл. З опису малярських робіт дізнаємося про структуру іконостасу: по обидва боки царських воріт – архангели Михаїл і Гавриїл; «Христос на хресті»; «12 пророків» і «12 апостолів»; ікони святкового кола (12); чотири головні образи – «**св. Миколай**», «**Богородиця**», «**Христос Учитель**», «**Покровитель Церкви**»; старозавітні сцени: «**Мойсей**», «**Авраам**», «**Святий Дух**»; ікони «**Єлизавети**», «**Самаритянки**», «**Тайної вечері**», «**Плачу Вероніки**», «**Бога-Отця**», «**Христа на троні**»; дві бічні ікони, шість малих ікон на царських воротах¹⁵.

Із матеріалів іншої архівної справи простежується хід будівництва з 1897 р. Згідно з інженерною доповіддю, цього року завершили земляні роботи, цокольне мурування, кладку цегли (I-IV яруси), склепіння, фасадне оформлення, тинькування цоколя, укладання террасо-підлоги та засипку. Частково залишались невстановленими: бази колон, капітелі, гзимси, плити, сходи, дверні обрамлення; добудова склепінь не була завершена.

Улітку 1898 р. розпочали фінальні роботи. Столярні роботи виконали, але скління затримувалося через відсутність кафедрального скла від фірми «**Karl Gevling's Erben**» (Відень), замовленого ще у квітні. До 15 вересня скло так і не прибуло, що гальмувало демонтаж риштувань, монтаж тимчасової підлоги та завершення слюсарних, різьбярських і малярних робіт. Будівництво планували завершити до кінця 1898 р.

Того ж року підготували кошторис на інтер'єрний розпис. Попри заявлену ще з 1894 р. потребу, реалізацію відкладали через відсутність коштів. Іконостас виготовив майстер-столяр **Вормунд** (*Vormund*), оцінку вартості надав художник **Шіллен** (*Schillen*), розпис виконав **Сагода** (*Sahoda*). Парафіяльні уповноважені заявили: оздоблення є необхідним, але має фінансуватись виключно з релігійного фонду, оскільки громада складається з малозабезпечених поденників.

¹³ DACHO, Fond 3, Op. 2, Spr. 13430 [in German].

¹⁴ DACHO, Fond 3, Op. 2, Spr. 15457 [in German].

¹⁵ DACHO, Fond 3, Op. 2, Spr. 16210 [in German].

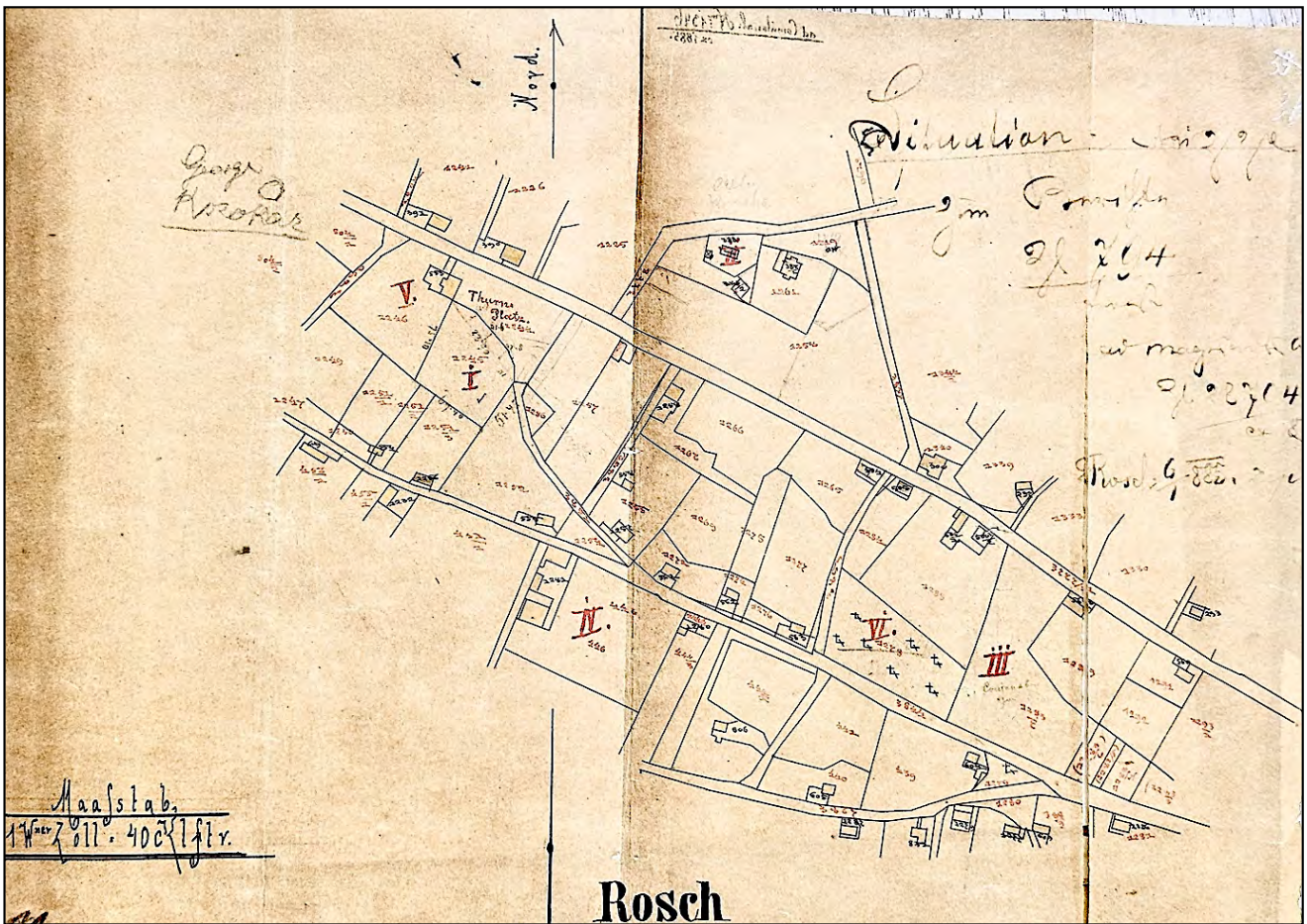

Рис. 12. Земельні ділянки, обстежені комісією Чернівецького магістрату у 1885 р. для вибору місця під будівництво нової православної церкви в передмісті Роша.

Джерело: ДАЧО, Ф. 3, Оп. 2, Спр. 13430, Арк. 36.

Умовні позначення та коментарі (римські цифри червоного кольору):

I. Ділянка Георга Геймера (парцела № 1245), площею 1365 клафтерів. На півночі межувала з Рошською школою та майданчиком (№ 1244). Сьогодні на цьому місці розташована православна церква святих архангелів Михаїла та Гавриїла.

II. Ділянка № 388, де розташовувалась стара дерев'яна церква 1768 р. (370 клафтерів). Сьогодні – житловий будинок на вул. Перекопська, 15. Для її розширення планувалося придбати на півдні вузьку смугу землі (400-500 клафтерів) у Михайла Дучека (Michael Duczek). Додатково для забезпечення угоди магістрат передав церковній громаді в користування ділянку № 1219 (660 клафтерів), що використовувалась як пасовище, з правом подальшого обміну або продажу на користь будівництва храму. Нині ця територія розташована в районі перехрестя вулиць Перекопської та Оршівської.

III. Ділянка № 1283, власник у джерелах не зазначений. Орієнтовно охоплює територію між перехрестями вулиць Глибоцької й Вижицької та Горіхівської й Саратовської.

IV. Ділянка Георгія Кожокаря (Georgen à Pentelei Kozokar), парцела № 446 (800 клафтерів). Сьогодні – територія в районі перехрестя вулиць Вижицької та Замостянської.

V. Ділянка Мартіна Гака (Martin Hack): № 1246 (сад), а також декілька ділянок під загальним номером № 1251 (рілля), загальною площею 1300 клафтерів. Межували з Рошською школою та майданчиком (№ 1244) на півночі й сході. Сьогодні – територія Чернівецької міської гімназії № 10.

VI. Ділянка № 1278 (400 клафтерів), що належала греко-східному релігійному фонду. Розташована на території старого, офіційно закритого цвинтаря, де на той час уже не було поховань.

Православна консисторія Буковини під керівництвом митрополита **Аркадія Чуперковича** (Arcadii Ciupercovici) (єпископ та митрополит у 1896-1902 рр.) підтримала проєкт, зазначивши: «Оскільки нова церква вдало вирішена архітектурно й розташована у передмісті, яке відвідують численні мандрівники, вважаємо за доцільне клопотати про затвердження кошторису на розпис, поданого художником Сагодою (Sahoda), та тимчасове фінансування з православного релігійного фонду».

17 листопада 1898 р. **Алоїс Ліопольд** повідомив про завершення скління та просив офіційного прийняття робіт. Йшлося про 13 великих вікон (тильний фасад), 13 малих, два круглі та одне декоративне вікно¹⁶.

Нову кам'яну церкву святих архангелів Михаїла і Гавриїла в Роші зведено у 1900 р. Архівні джерела підтверджують: значна частина витрат була покрита парафіяльною громадою. Настоятелем храму став **протоієрей Григорій Гостюк**, помічником – **священник Петро Попескул**, а кантором – **Василе Остафі**¹⁷.

Професор М. К. Чучко, посилаючись на вказаний документ, припустив, що автором архітектурного проєкту був Г. Закс. Ймовірно, йдеться про використання типової проєктної моделі, що походила з іншого джерела. Водночас архівні матеріали чітко підтверджують: проєктування та будівництво здійснювалися під керівництвом **міського архітектора Чернівців Алоїса Ліопольда (Liopold)**, який також виконував підрядні роботи.

Архітектурну характеристику храму, подану **М. К. Чучком**, варто навести дослівно: «За архітектурною композицією це – тринавовий, хрестово-купольний, чотиристопний, п'ятиверхий храм, квадратний план центральної частини якого має гранчасті виступи трансепту. Зі сходу до нави примикає п'ятигранна вівтарна апсида з розташованими обабіч невеликими приміщеннями паламарні та ризниці. Притвор у плані прямокутний. До нього прилягає вузький нартес із двома квадратними в плані бічними виступами. Центральна частина храму завершена восьмигранним барабаном із гранчастою банею. На рогах споруди зі сходу і заходу також підносяться вежі з банями, схожими з центральною банею. Інтер'єр храму характеризується висотно розкритим простором нави»¹⁸.

Найавторитетнішим джерелом дати освячення храму є оригінальний **сертифікат (sighillia)**, підписаний митрополитом **Аркадієм Чуперковичем**, що зберігається в інтер'єрі храму. У ньому митрополит засвідчує, що 22 жовтня 1900 р. **єпископ Радівецький і вікарій Володимир Репта** (майбутній митрополит) освятив храм від його імені. У тексті наголошено: будівництво, обладнання та забезпечення храму здійснювалося коштом **православного релігійного фонду Буковини** (див. рис. 17).

Окрему деталь подає **Юліан Черкез**, церковний кантор: за переказом, **церковний престол** (нині втрачений, відоме лише його фото) було подаровано **королевою Румунії Марією**, званою як «**Матір усіх поранених**» за Першої світової війни. Імовірно, цей дар було здійснено під час візиту до Чернівців королівської родини – **Фердинанда I і Марії** – у 1920 р., коли вони відвідали храми різних конфесій.

На цвинтарі зберігається могила Андрія Германа, якого місцева громада вшановує як «рятівника церкви від тоталітарного режиму». Він відмовився передати ключі від храму радянським представникам, які хотіли увійти до святині верхи на конях, щоб перетворити її на конюшню. За це **Андрій Герман** зазнав жорстокого побиття, однак зберіг храм від наруги¹⁹.

Висновки. Історія православної церкви в Роші в австрійський період демонструє тривку сакральну тяглість у змінному адміністративному, соціальному та архітектурному контексті. Від дерев'яного храму 1768 р. до кам'яної споруди 1900 р. простежується еволюція форм релігійного життя, структур солідарності й механізмів адаптації громади до імперських викликів. Церква виступає не лише як релігійна установа, а як простір пам'яті, протесту, культурної стійкості. Її історія є прикладом взаємодії локальної ініціативи, державного патронату та соціальної уяви мешканців багатонаціонального міста.

На основі широкої джерельної бази, що охоплює архівні документи, інвентаризаційні описи, кошторисну та страхову документацію, а також польові історико-етнографічні дослідження 2024-2025 рр., висвітлено адміністративні, фінансові, архітектурні та ритуальні аспекти функціонування парафії. Зроблена спроба реконструкції **технічного опису старої дерев'яної церкви в Роші**, включно з елементами архітектури, іконостасом та церковним начинням (срібними, латунними, дерев'яними предметами, книгами). Уперше в науковий обіг введено низку нових імен священнослужителів, мирян і будівничих, відтворено процес купівлі земельної ділянки, технічні деталі спорудження нового храму, а також описано долю старої церкви – її трансформацію в житлову будівлю, збереження фрагментів сакрального простору та повторне використання церковних предметів. Особливу увагу приділено спробі відокремлення частини вірян із місцевості Манастириська, що засвідчує складну конфесійну та адміністративну динаміку православної громади.

Дослідження демонструє, що сакральна спадкоємність у Роші зберігалася не лише в архітектурних формах, а й у ритуальній пам'яті, матеріальній культурі та локальних ініціативах. Функція храму як осередку соціальної ідентичності, культурної тягlosti та громадської солідарності зберігалася навіть за умов модернізаційного тиску, урбанізації та політичних змін.

¹⁶ DACHO, Fond 3, Op. 2, Spr. 16212 [in German].

¹⁷ Schematismus der Bucovinaer gr.-or. Archiepiscopal-Diocese fur das Jahr 1901 [Schematismus of the Bukovinian Greek-Orthodox Archiepiscopal Diocese for the year 1901], Cernowitz, 1901.

¹⁸ Chuchko M. Orthodox Cult Buildings ..., op. cit., p. 278.

¹⁹ Дані записані від церковного кантора Юліана Черкеза.

Рис. 13-14. Сучасний вигляд православної церкви святих архангелів Михаїла та Гавриїла на Роші.
Фото з експедиційних історико-етнографічних досліджень, 2024 р.

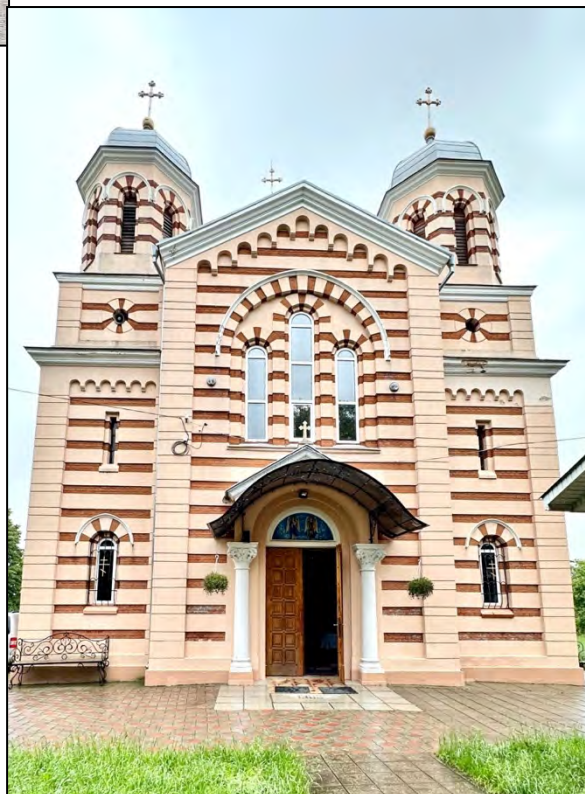

Рис. 15. Зображення храму на картині, розміщеній у притворі церкви.

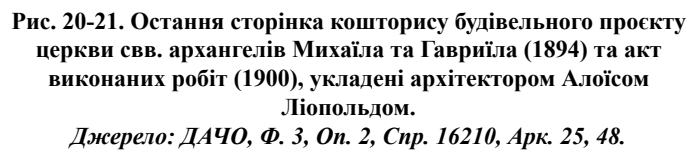
Рис. 16. Протоієрей-мітрофор Іоан Блага, настоятель православної церкви святих архангелів Михаїла і Гавриїла. Фото з експедиційних історико-етнографічних досліджень, 2025 р.

Рис. 17. Сертифікат (sighillia) від 22 жовтня 1900 р. про освячення церкви, що зберігається в інтер'єрі храму.

Рис. 18. Церковний престол, подарований королевою Румунії Марією у 1920 р. До нашого часу не зберігся. Фото надане церковним кантором Юліаном Черкезом

Verkauft, den 31. 11. 1890

Rechnung C.

25

N. Liopsold, Stadtbaumeister

für ein der gr. or. Kirch in Rasch

	beizubeh. Materialien in gr. H. H. H.	H. H.	H. H.
1.)	28 Pfd. Nussöl und Zuckelöl für die Leuchte	28 Pfd. 40	67. 20
2.)	1 Pfd. Leuchtmittel für die Leuchte	1 Pfd.	2. 00
3.)	4 Pfd. Leuchtmittel für die Leuchte der Leuchte	4 Pfd. 1. 70	4. 80
4.)	Leuchtmittel für die Leuchte mit Leuchtmittel	Leuchtmittel	2. 00
Summe:			104. 00

Zuge: Ein Hundel. Vier Tausend. einhundert.

Kassier

Kassier

Kassier

Kassier

Kassier

Kassier

Kassier

Kassier

Kassier

Kassier

25

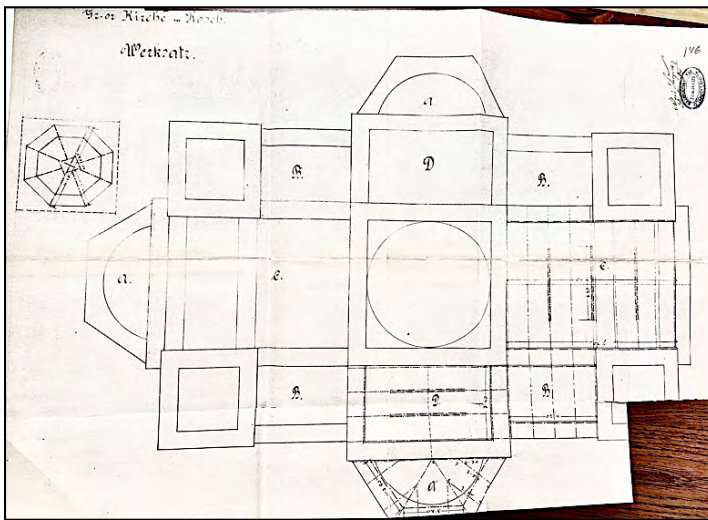
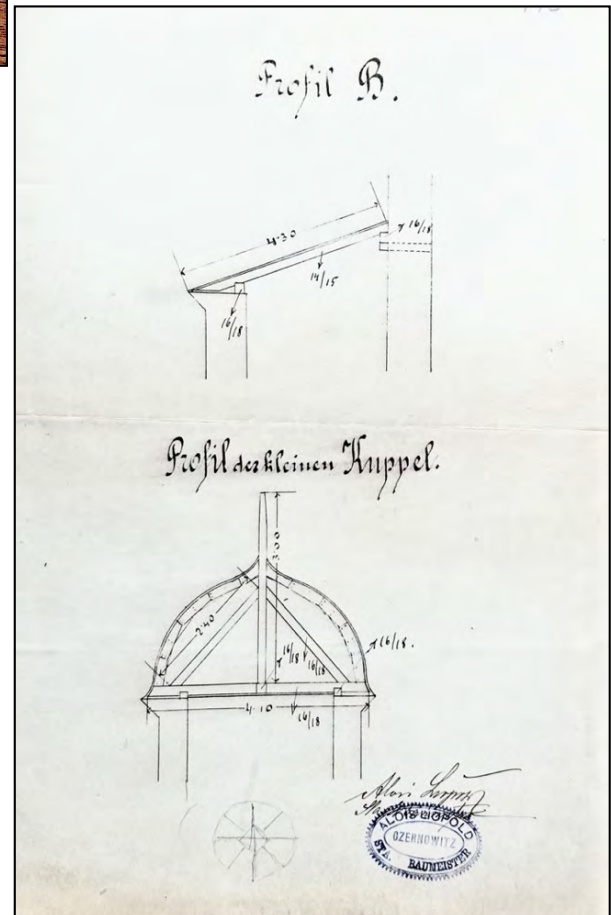
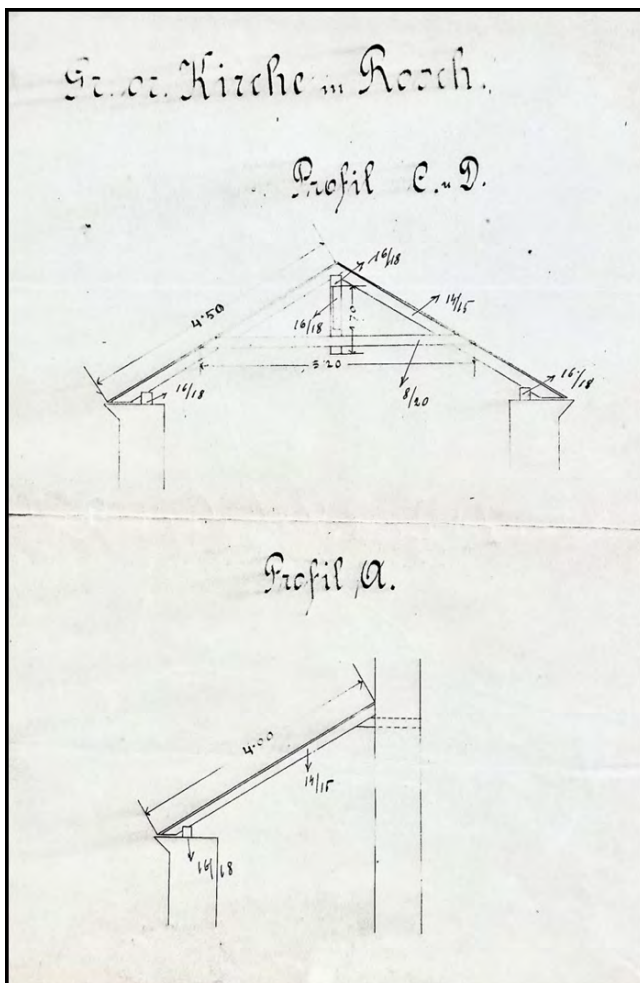

Рис. 22. План-схема православної церкви свв. архангелів Михаїла і Гавриїла в Роші, підготовлений під час будівництва храму (1894-1896 рр.).
Джерело: ДАЧО, Ф. 3, Оп. 2, Спр. 16210.

Рис. 23-24. Профільні креслення конструкції даху та малих бань церкви свв. архангелів Михаїла та Гавриїла в Роші.
Проект архітектора А. Люпольда.
Джерело: ДАЧО, Ф. 3, Оп. 2, Спр. 16210.

**Перелік священнослужителів, які здійснювали душпастирське служіння в православних церквах
передмістя Роша в період австрійської адміністрації**
(спроба реконструкції за архівними джерелами та друкованими виданнями)

Тома Дронович (1794 р.) здійснив хрещення Василя Кантемира як допоміжний священник²⁰.

Йордакі Стефанович (1804 р.) згадується як окружний протопоп і парох у селі Роша²¹.

Йоганн Граматович та **Петро Пітей** (16 травня 1815 р.) згадані як священники в Роші, які подали клопотання про надання їм квартирної надбавки замість натурального житла²².

Петру Пітей і Іоан Гама (1818 р.) – парохі в Роші, які стали патронами школи²³.

Володимир Васильович (1842-1860 рр.) служив помічником священника, отримував конгруальну платню²⁴.

Михайл Гакман (1816-1884), пресвітер (1846 р.), згадується як парох з Рошоші та активний член Товариства літератури та культури²⁵. За свідченням парафіян Манастирської у листі 1896 р., 18 років тому (тобто у 1878 р.) саме завдяки ініціативі пароха Михайла Гакмана та протопопа Леона Попеску парафія Манастирської була приєднана до рошської церкви²⁶.

Григорій Стряц (1881 р.) – помічник-священник у парафії Роші²⁷.

Теодор Полоник (1876-1895 рр.) згадується у контексті листування щодо виплати квартирної надбавки (1885-1895), він вказував, що служив помічником священника в Роші протягом десяти років, орієнтовно з 1876 по 1886 рік.

Константин Попеску (1866-1883 рр.) обіймав посаду помічника священника.

Василе Остафі (1883-1926 рр.) був помічником священника²⁸.

Петро Попескул (1893-1902 рр.) служив священником у місцевій православній церкві²⁹; зазначений як помічник священника. За даними «*Schematismus*» 1901 р., народився 1865 р., висвячений у 1892 р.³⁰

Григорій Гостюк (1885-1907 рр.) – перший священник нової церкви св. арх. Михаїла та Гавриїла. Згаданий в архівних документах у зв'язку з вибором земельної ділянки Г. Геймера для будівництва нової церкви (1885)³¹; підписанням документів щодо ремонту приходського будинку (1885)³²; обстеженням кладовища (1906)³³; клопотанням про покриття боргу за будівництво церкви через дотацію фонду (1907)³⁴. Згідно з «*Schematismus*» 1901 р., народився 1843 р., став священником у 1869 р., парохом у 1871 р., експозитом у 1898 р., протоієрей у 1900 р.

**Могила о. Михайла Гакмана
на Рошському кладовищі.
Фото з експедиційних
досліджень, 2025 р.**

²⁰ Dimitrie Dan. Un autor român bucovinean din anul 1826/7 [A Romanian Bukovinian Author from the Year 1826/7], Cernăuți: Institutul de arte plastice și editura Glasul Bucovinei, 1922, 30 p. [in Romanian].

²¹ DACHO, Fond 1, Op. 1, Spr. 1440, Ark. 11 [in German].

²² DACHO, Fond 320, Op. 4, Spr. 632 [in German].

²³ Rendiuc T. Gh., Gorduna-Svijinsca D. M. Nesecat izvor al științei de carte. Școala N 10 din Cernăuți – la 200 de ani de la întemeiere [An Inexhaustible Source of Knowledge. School No. 10 in Chernivtsi – 200 Years Since Foundation], Cernăuți: Bukrek, 2016, p. 32 [in Romanian].

²⁴ DACHO, Fond 3, Op. 2, Spr. 4123, Ark. 1-5 [in German].

²⁵ Dimitrie Dan. Un autor român bucovinean ..., op. cit.

²⁶ DACHO, Fond 3, Op. 4, Spr. 2642, Ark. 51 [in German].

²⁷ DACHO, Fond 3, Op. 2, Spr. 12318, Ark. 32 zv. [in German].

²⁸ Інформація надана церковним кантором Юліаном Черкезом.

²⁹ «Tețina» societatea cultural-economică a românilor din Roșă-Cernăuți ..., op. cit.

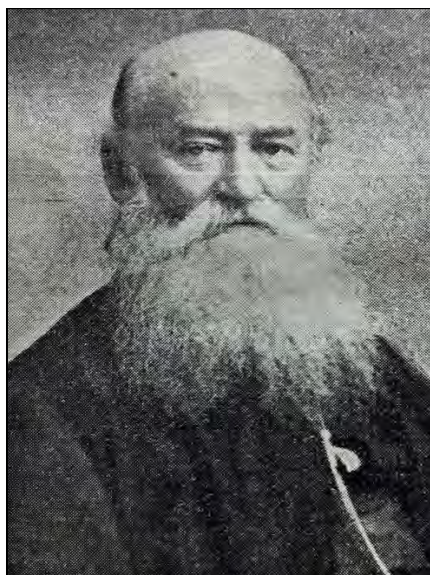
³⁰ Schematismus der Bucovinaer gr.-or. Archiepiscopal-Diocese für das Jahr 1901, Cernowitz, 1901.

³¹ DACHO, Fond 3, Op. 2, Spr. 13430, Ark. 40 [in German].

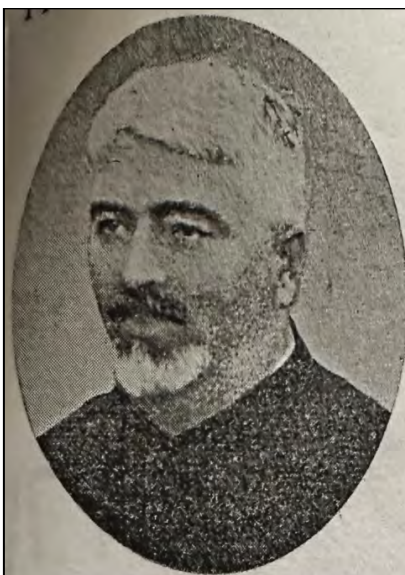
³² DACHO, Fond 3, Op. 2, Spr. 13448, Ark. 2 [in German].

³³ DACHO, Fond 39, Op. 4, Spr. 42, Ark. 39 [in German].

³⁴ DACHO, Fond 3, Op. 2, Spr. 13679, Ark. 47 [in German].

Григорій Гостюк

Іліє Ілісей

Дімітрій Дан

Захарій Перчик (1904 р.) згадується як кооператор із Роші у зв'язку з клопотанням про квартирну надбавку³⁵.

Захарій Перчик та **Лівій Перчик** (міжвоєнний період) за усними свідченнями старожилів, служили священиками в Роші у румунський період³⁶.

Б. Козарищук (1911 р.) згадується як священик та спонсор фонду будівництва Румунського дому в Роші³⁷.

Іоан Григора-Сучеван (1911 р.) – священик, відзначений як благодійник під час будівництва Румунського дому на Роші.

Іполіт Тарнавський (1911 р.) – священик і депутат, також виступив меценатом у будівництві Румунського дому³⁸.

Мойсей Антоній – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри суспільних наук та українознавства Буковинського державного медичного університету, головний редактор українсько-румунського наукового журналу «Актуальні питання суспільних наук та історії медицини». Коло наукових інтересів: Історія України та української культури, традиційна культура населення Буковини, взаємовпливи в сфері традиційної культури українського та східнороманського населення Буковини, процеси етнокультурної ідентичності у прикордонних регіонах. Автор понад 250 наукових праць, у т.ч. 9-и монографій, 2 брошури.

Moysey Antonyi – Doctor of Historical Sciences, Professor, Head of the Department of Social Sciences and Ukrainian

Іліє Ілісей (1915-1934 рр.) народився у 1887 р., став парохом у 1915 р., служив у церкві щонайменше до 1934 р.

Ніколає Остафі (1913-1934 рр.) народився у 1877 р., служив тимчасово з 1913 р., постійно з 1919 р., згадується у джерелах до 1934 р.³⁹

Дімітрій Дан у 1916-1927 рр. – парох, з 1919 р. – ставрофор, з 1923 р. – архіпресвітер, з 1920 р. – консисторіальний радник. У 1926 р. опублікував дослідження, присвячене старій церкві в Роші⁴⁰.

Studies of the Bukovinian State Medical University, editor of the Ukrainian-Romanian scientific journal «Current issues of social sciences and history of medicine». Scientific interests are such as: history of Ukraine and Ukrainian culture, traditional culture of the population of Bukovina, mutual influence in the sphere of traditional culture of the Ukrainian and East-Roman population of Bukovina, processes of ethnocultural identity in the border regions. The author of more than 250 scientific works, including 9 monographs, 14 educational aids.

Received: 1.05.2025

Advance Access Published: June, 2025

© A. Moysey, 2025

³⁵ DACHo, Fond 3, Op. 4, Spr. 2642, Ark. 141 [in German].

³⁶ Інформація надана Юліаном Черкезом.

³⁷ «Țețina» societatea cultural-economică a românilor din Roșă-Cernăuți ..., op. cit.

³⁸ Ibidem, p. 10.

³⁹ Anuarul Arhidiecezei ortodoxe a Bucovinei pe anul 1934 [Yearbook of the Orthodox Archdiocese of Bukovina for the year 1934], Cernăuți: Editura Consiliului eparhial ortodox al Bucovinei, 1934 [in Romanian].

⁴⁰ Moysey Antonyi, Moisei Arkadii. Dymitrii Dan – nevtromymyi doslidnyk istorii ta etnografii Bukovyny [Dymitriy Dan – Tireless Researcher of the History and Ethnography of Bukovina], Chernivtsi: BDMU, 2003, 297 p.; p. 60 [in Ukrainian].